

LARS WOLLIN

Mognande lagspråk Stilskikt i Kristoffers landslag

Bo-A. Wendt: Landslagsspråk och stadslagsspråk. Stilhistoriska undersökningar i Kristoffers landslag. I: Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 53. Lund 1997. ISSN 0347-8971. ISBN 91-7966-440-7.

Lagstiftningen är en av skriftspråkets centrala användningsdomäner. Den är också en av dess ursprungliga. I språkhistorien brukar vi ju räkna med att det skrivna folkspråket tar form i och genom just den första skriftliga fixeringen av ett principiellt illitterat samhälles s.k. muntliga lagsaga. I Sverige skall det ha skett under tidigt 1200-tal, då den äldre Västgötalagen först nedtecknades. Huvuddelen av landskapslagarna är dock bevarade till eftervärlden i handskriftsdokument tillkomna efter 1300; de utgör jämte legender, bibelparafrafer, verskrönikor och tidiga birgittinska uppenbarelser den litterära och språkliga grundvalen för den ofta lovprisade "guldålder" som man traditionellt gärna velat förlägga till just den kulturellt glansfulla folkungaepoken.

Redan inom de autonoma landskapens jurisdiktion utvecklades lagspråket i riktning mot större enhetlighet. Ett tydligt exempel är den redigering av tidigare laguppteckningar (bl.a. de s.k. Vigers flockar) som enligt uttryckligen meddelad uppgift i lagens företal utfördes i samband med den kungliga kommissionens nedteckning av Upplandslagen år 1296. Rimligtvis sammanföll denna utveckling med landskapets egen konsolidering som judiciellt och politiskt sammanhållen och självständig enhet inom ett ännu löst organiserat svearike. Tendensen fullföljdes på riksplanet, då de olika landskapslagarna vid 1300-talets mitt ersattes av Magnus Erikssons landslag resp. stadslag. Framväxten av en rikstäckande lagstiftning var självfallet ett väsentligt moment i den medeltida utvecklingen mot en centralstyrd svensk nationalstat, en process som Gustav Vasa omsider skulle fullborda.

Men dessförinnan genomgick den nyetablerade rikslagstiftningen en

långvarig och invecklad senmedeltida konsolideringsfas. Ett viktigt led i denna var den revision av landslagen som representanter för kyrkan och rikets ledning förelade unionskungen Kristoffer av Bayern och som av honom godkändes och stadfästes den 2 maj 1442. Detta betydde emellertid inte utan vidare att "Kristoffers landslag", som denna senmedeltida lagredaktion traditionellt betecknas, omedelbart och överallt ersatte den nästan hundra år äldre landslagen. Magnus Erikssons landslag reproducerades handskriftligt medeltiden ut, och båda landslagarna fungerade uppenbarligen som rättsunderlag i domstolarna fram till 1608, då Karl IX lät trycka Kristoffers landslag med förnyad stadfästelse. Den var sedan gällande lag tills den ersattes av 1734 års enhetliga rikslag.

1. Medeltids- och lagspråksforskning

Forskningen kring Sveriges medeltida lagspråk är mycket rik och återgår på en lång tradition. Den alltjämt bestående basen är C.J. Schlyters tolvbandsutgåva av hela textmaterialet: landskapslagarna, de båda landslagarna och stadslagen. Schlyter inledde sitt monumentala editionsarbete, som för sin tid också var metodiskt banbrytande, redan på 1820-talet och avslutade det ett drygt halvsekel senare med ordboksbandet 1877. På grundval av dessa utgåvor, kompletterade med nya editioner av vissa centrala lagar i viktiga varianthandskrifter, har under 1900-talet såväl språk- som rättshistoriker bidragit till en ganska grundlig genomlysning och värdering från skilda utgångspunkter av landskapslagarnas språk, stil och framställningssätt. Viktiga namn i den filologiska debatten är Helmut de Boor, Paul Diderichsen, Elias Wessén och Carl Ivar Stähle.

Forskningen har alltså kretsat huvudsakligen kring det äldsta dokumenterade skiktet av medeltidens skrivna lagsaga, landskapslagarna. De senmedeltida *landslagarna* och *stadslagen* har ägnats ett betydligt mera förstrött intresse. Detta torde sammanhånga med en seglivad nationell och historieromantisk värdetradition, som länge präglat förhållandet till våra äldre språkhävder. Senmedeltidens språk- och kulturtillstånd har värderats i termer av upplösning och förfall. Idag är grundtemat snarare mångfald och mognad. En viktig ram för sådant nytänkande erbjuder den internationellt förankrade s.k. nya filologin, i Sverige särskilt odlad i Stockholm.

Som ett utflöde av nyorienteringen i synen på den svenska sen-

medeltidens kulturyttringar måste man uppfatta också Bo-A. Wendts här recenserade monografi om språk och stil i Kristoffers landslag.

2. Undersökningen och dess föremål

Wendts avhandling är uppdelad på sju kapitel. Det första är en inledning, som redovisar allmän bakgrund och forskningshistorik samt preciserar arbetets syfte, material, metod och uppläggnig. Kap. 2 avhandlar "texthistoriska utgångspunkter" och är på samma gång materialbeskrivande och kvalitativt resultatredovisande. Kap. 3, 4 och 5 meddelar avhandlingens tunga, kvantitativt inriktade resultatredovisning, avseende lagbudets uppbyggnad samt lagspråkets syntax och lexikon. Kap. 6 är en smärre studie över stilprägel i enskilda balkar. Det avslutande kap. 7 sammanfattar och formulerar en "stilhistorisk tolkning".

Det egentliga föremålet för Wendts undersökning är alltså Kristoffers landslag. Denna text innehåller till dominerande del (knappt 350 av drygt 400 flockar eller ungefär tre fjärdedelar av ordmassan) text som övertagits mer eller mindre intakt från den nittio år äldre landslagen. Resterande partier består av sådant textmaterial som antingen övertagits från samma källa i substantiellt bearbetad form eller är nyskrivet.

3. Premisser

Wendts sortering av sitt inledande budskap på frågor och hypoteser, syfte, material och metod förefaller inte alltid helt genomtänkt. Utom på några, och då särskilt kommenterade punkter följer jag här ändå bokens ordning.

Frågor

Inledningsvis tecknar förf. sin version av den ovan antydda bakgrunden till sitt studium av senmedeltida svenskt lagspråk. Den första infallsvinkeln är den språk- och stilhistoriska (sid. 11 ff.).

Utgångspunkten för Wendt är här "det inbördes förhållandet mellan de från MEL övertagna delarna i KrL och de ändrade och helt nyttkomna delarna" (sid. 13). Han formulerar två grundläggande frågor.

För det första undrar han i vad mån de ändrade och nya delarna i KrL reflekterar sin samtids språk: är de "moderna" eller lagspråkligt arkaisierande? För det andra vill han utreda hur den traditionella fornsvenska lagstilens specifika egenheter tillvaratas i dessa ändrade och nya delar: behåller man det som är livskraftigt, och har man låtit sig inspireras från andra källor, enkannerligen då Magnus Erikssons stadslag?

(Till Magnus Erikssons landslag och Kristoffers landslag refereras i det följande, liksom i boken, med beteckningarna MEL resp. KrL, till Stadslagen med StL.)

Wendt skisserar de två huvudlinjerna för det möjliga utfallet av en sådan undersökning. Antingen får de ändrade och nya partierna i KrL sin språkform väsentligen bestämd av den stiltradition som den gamla landslagen är bärare av; det blir alltså ett ganska ålderdomligt språk. Eller tar de ändrade/nya KrL-partierna dominerande språklig färg av sin samtid. Denna hade vid mitten av 1400-talet fått en urbanare kulturprägel, mera lik den som något sekel tidigare började spira i de små städer för vilkas rättsbehov StL tillkom. — Det skall sägas att Wendt redan på detta tidiga stadium uttalar ett försiktigt förord för den senare hypotesen. Den implicerar ju också det mera dynamiska förloppet och är väl därmed, språkhistoriskt sett, den mera spännande.

Andra dimensioner av bakgrunden är de samhälls- och rättshistoriska — vari kan inbegripas de i grunden omöjliga problemen kring *tillkomsten* av den redaktion av den gamla landslagens text som går under beteckningen KrL. Wendt diskuterar (sid. 16 ff.), med utgångspunkt i bl.a. modern socialantropologisk teoribildning, rollfördelningen mellan skilda aktörer på olika nivåer av textens tillkomst: "huvudmän", "författare", "verkställare" (den s.k. goffmanska triaden). En i sammanhanget central fråga är naturligtvis hur de nyskrivna partierna av KrL, uppenbarligen tillkomna mer eller mindre direkt för den redaktion som stadfästes 1442, härvidlag förhåller sig till de från MEL övertagna partierna. Wendt landar i den försiktigt uttalade slutsatsen (sid. 21) att "huvudförfattare [i första hand till de nyskrivna delarna av KrL] — de som svarat för den grundläggande utformningen av språket" varit högt uppsatta män, utanför men ändå närstående den krets inom högrättsväsendet där vi torde ha att söka lagredaktionens huvudmannaskap, sannolikt även språkligt befryndade med denna krets; egentlig professionalism i det språkliga hantverket behöver man däremot bara tilltro den eller de "verkställare" som i slutfasen förde pennan. Att en och annan bland KrL-redaktionens aristokratiska huvudmän själv agerat medförfattare i de ändrade och nyskrivna delarna, eller i varje fall i

efterhand kunnat korrigera språkformen, håller Wendt likväl för troligt.

Resonemang som dessa — de är vanliga i nyfilologisk litteratur — kan ju egentligen aldrig utmytna i annat än spekulation, vilket Wendt också är väl medveten om. Det beror inte bara på frånvaron av varje evidens i källmaterialet för en mer konturskarp bild av de faktiska förhållandena. Lika viktig är det medeltida författarbegreppets inneboende relativitet. Avgränsningen mellan roller i textens tillkomstfaser torde ha saknat fastare underlag i samtida begreppsbildning, och risken för anakronistiska felslut är uppenbar. Att *författa* en text, att *diktera* den, *översätta* den, *bearbeta* den, *korrigera* den, *skriva ut* den — de för oss tydliga och självklara distinktionerna mellan dessa förfaranden tillhör senare skeden i skriftkulturens, "litteracitetens", historiska utveckling.

Syfte

Efter en historik över forskningen kring svenskt lagspråk (inbegripande även senare perioder) är Wendt mogen att precisera syftet för sitt företag (sid. 26 f.). Egentligen skedde det redan i den just refererade redovisningen av språk- och stilhistoriska utgångspunkter; en viss tendens till omständlig upprepning kan inte fränkännas förf:s framställning.

Vad Wendt syftar till är alltså "en stilhistoriskt inriktad språklig jämförelse" mellan å ena sidan från MEL övertagna och å andra sidan ändrade/nyskrivna partier av KrL. Det gäller att "försöka frilägga tendenser i det senmedeltida svenska lagspråkets stilhistoria".

I jämförelsen dras alltså konsekvent in relevant material ur StL. Som antytts ovan ser Wendt StL som en troligare förebild än MEL för de nyskrivna KrL-partierna. Denna tanke anför Wendt som "utgångshypotes" för sitt arbete.

Wendt karakteriserar sin undersöknings föremål som "en viktig, och hittills ouppmärksam, länk i lagspråkets stilistiska utveckling från äldre medeltid till nutid".

Material

Ett textmaterial som det Wendt använder avkräver forskaren i utgångsläget två ställningstaganden. Det första är textfilologiskt: det gäller att välja ut de för ändamålet mest adekvata bland alla bevarade *handskriftsversioner* av texter vilkas "original" är helt abstrakta storheter.

Det andra ställningstagandet är mer utpräglat metodologiskt. Man måste i detta fall någorlunda stringent *avgränsa* de partier av KrL som övertagits från MEL jämförelsevis intakta från dem som övertagits i mera substantiellt ändrad form, eller som är helt nyskrivna. Den första kategorin åsätter Wendt den boken igenom använda beteckningen *KrL=MEL*, den andra *KrL Ändr.* Den tredje, nyskrivna kategorin betecknar han *KrL Ny*. De båda kategorierna av nyare text omtalas vid behov under samlingsbeteckningen *KrL Ändr/Ny*.

Wendt preciserar på vissa punkter de textfilologiska förutsättningarna för hanteringen av sitt material (sid. 27 ff.). Källäget är jämförelsevis enkelt vad gäller KrL, för vilken ett par handskrifter är samtida med själva lagredaktionens tillkomst. StL vållar visst bekymmer, dock mera principiellt än praktiskt. Vi står här inför ett av Schlyters få misstag: den handskrift av StL han trodde var äldst och lade till grund för sin utgåva har senare påvisats vara avsevärt yngre; den äldsta bevarade torde i stället vara den s.k. Söderköpings lagbok, nedtecknad 1387 och utgiven (av E. Wessén) 1971. Wendt väljer trots detta Schlyters text som sitt underlag; som motiv för ett sådant, vid första anblicken kanske något anmärkningsvärt ställningstagande anför han konsekvensskäl (allt annat bygger ju på Schlyter!) samt ringa mängd relevanta avvikelser mellan de båda StL-handskrifterna. I praktiken blir det som sagt ganska oproblematiskt.

Riktigt intrikat — värre än förf. själv tycks vilja se — är däremot underlaget för värderingen av de talrika MEL-handskrifterna. Urvalet av dessa aktualiserar en komplex problematik, som samtidigt inbegriper principerna för den grundläggande gränsdragningen mellan "övertaget" och "ändrat" stoff i KrL. Wendt avhandlar dessa besvärliga frågor först i kap. 2, under rubriken "metodiska förutsättningar" (sid. 35 ff.). Själv föredrar jag att diskutera behandlingen av MEL:s källäge i det sammanhang där jag anser att det borde ha tagits upp — dvs. här, i den inledande materialgenomgången, jämte behandlingen av de båda andra texterna.

Självfallet är MEL-traditionen intressant i Wendts perspektiv bara i de delar som är äldre än KrL. Denna äldre MEL-tradition låter han företrädas av det tjugotal handskrifter i det relevanta åldersskiktet som Schlyter i sin notapparat anger icke kunnat påvisas vara avskrivna av någon annan känd handskrift — vilket förstås inte utesluter möjligheten, eller sannolikheten, att de är avskrifter efter okända förlagor. Därutöver använder han "som korrektiv till Schlyter" en modern utgåva av en viktig varianthandskrift (Wiktorsson 1989).

På grundval av iakttagna relationer i detta material genomför Wendt så sin uppspaltning på de båda KrL-kategorierna: KrL=MEL resp. KrL Ändr. Så vill man i alla fall tro att han gör — men redan förf.s språkbruk kan väcka undran. Han skriver:

Endast dylikt i KrL=MEL som inte återfinns i någon enda av dessa [MEL-handskrifter], så långt jag har kontrollerat dem, har antecknats som en språklig förändring. [— —] Allt i KrL=MEL som finns i någon av dessa MEL-handskrifter, en eller flera, har alltså setts som övertaget och ej som ändrat. (Sid. 38)

Man frågar sig till en början: om något "dylikt i KrL=MEL" inte återfinnes i någon MEL-handskrift och följaktligen "antecknats som en språklig förändring", hur kan det då i utgångsläget för bedömningen återfinnas i KrL=MEL? Måste det inte definitionsmässigt tillhöra KrL Ändr? Efter att i utgångsläget ha observerats i ännu inte klassificerad KrL-text? Och på samma sätt: är inte "allt i KrL=MEL" definitionsmässigt "övertaget", annars skulle det väl inte stå där? Cirkelargumentationen förefaller uppenbar. — Eller kan det möjligen förhålla sig så, att förf. här talar om de smärre ändringar som han räknar med också inom kategorin KrL=MEL? (Jfr citatet nedan i avsn.4!) Vad har han i så fall att säga om gränsdragningen mellan kategorierna?

Jag föredrar att läsa förf.s 'KrL=MEL' i citatet som 'KrL'. Utifrån denna tolkning är det ju ganska klart hur avgränsningen i KrL mellan KrL=MEL och KrL Ändr gått till. Emellertid kan — och måste — Wendts förfarande också då kommenteras.

Besvärande i sammanhanget är nämligen frånvaron av en fast punkt för bedömningen av dessa många olika handskriftsburna varianter inbördes relationer, deras värden i ett okänt men rimligtvis reellt underliggande texthistoriskt sammanhang. Om KrL på en given punkt går samman med *en enda* av de MEL-handskrifter Wendt undersökt men avviker från samtliga övriga, anses alltså den aktuella KrL-passagen vara "övertagen", ej ändrad. Det torde innebära att denna enda MEL-handskrift, just på grund av sin överensstämmelse med KrL, uppfattas som konstitutiv för hela MEL-traditionen, vars språkbruk på denna punkt därmed är "övertaget" i KrL. Vad är då de övriga handskrifterna? "Ändrade"? — A priori rimligare i ett sådant läge vore måhända att se de övriga som konstitutiva MEL-textvittnen och den avvikande läsarten som en "ändring", som sådan "övertagen" i KrL.

Termen 'övertagen' är i förf.s språkbruk problematisk. Den tycks implicera någon sorts *ursprunglighet* i det övertagna, och denna ur-

sprunglighet tas utan argumentation för given. Kanske kunde en kategori som *övertagen ändring* ha övervägts. Dess genomslag skulle rimligtvis ha förskjutit proportionerna mellan textskikten i KrL till ändringens fördel. Nu bokförs som övertaget också stoff som är så svagt företrätt i MEL att det lika gärna eller hellre kunde ha setts som ändrat — låt vara att ändringen förebådats i någon enstaka, kanske sen och perifer MEL-handskrift. Det rör sig egentligen om grader på en skala mellan "ursprungligt" och "ändrat", där "övertaget" pendlar mellan polerna.

Det kan naturligtvis invändas att urskiljningen av ytterligare en svåravgränsad textkategori i detta kontinuum av flytande övergångar säkert skulle ha medfört nya problem, antagligen utan motsvarande vinster i ett mera nyanserat resultat. Dessutom visar ju det klara utfallet av undersökningen att det tillämpade förfarandet trots allt varit metodiskt betryggande (troligen på grund av det konsekventa utförandet). Men Wendt hade ändå inte förlorat på en mera förutsättningslös teoretisk genomlysning av underlaget för sina avgränsningar. De diskussioner han faktiskt för kring saken (sid. 38 f.) är inte klagörande och förefaller hamna vid sidan av det verkliga problemet.

Metod och uppläggnig

Undersökningen är alltså en "lagspråklig stilhistoria", ägnad yngre fornsvenskt lagspråk. Ämnesvalet aktualiserar först vissa specifika *text-historiska förutsättningar*, som utreds i det andra kapitlet. Undersökningen har, framhåller förf. (sid. 30), en implicit jämförelsebakgrund i äldre fornsvenskt lagspråk, dvs. i landskapslagarnas språk. Detta förhållande sägs återspeglas i valet av *undersökningskategorier*. Wendt urskiljer "tre olika huvudangreppspunkter", aktuella i det tredje, fjärde och femte kapitlet.

Kap. 3 ställer lagbudets struktur i fokus. Här rör sig förf. med de traditionella kategorierna *försats* och *eftersats*, med sikte på den förras *typologi* (främst frågeformade konditionalsatser, *Nu*-inledda satser och allmänna relativsatser) och den senares variation av "*modus*" (indikativ, hjälpverbskonstruktion och konjunktiv).

De båda andra angreppspunkterna är syntax och lexikon, och i det fjärde och femte kapitlet vrids alltså perspektivet från textstrukturen mot språkformen. Viktiga variabler i kap. 4 är komplexitet, subjektutelämnig och ordföljd, i kap. 5 ordval och ordförråd.

Det metodiska greppet på stilhistorien är *kvantitativt*: boken innehåller 28 tabeller, samtliga i kap. 3–5.

Denna svit av tre stora kapitel utgör bokens kärna. Särskilt kap. 3 anknyter mycket påtagligt till ofta bearbetade kategorier i traditionell lagspråksforskning, medan kap 4 och 5 har väletablerade förebilder i modern, kvantitativt inriktad stilforskning.

Det sjätte kapitlet är kortare. Här gör Wendt ett försök att urskilja karakteristiska stildrag i lagens olika balkar. Han urskiljer fem, på innehållsgrund avgränsade "balkgrupper": offentlig rätt (Konungabalken); familjerätt (Giftermålsbalken, Ärvdabalken); fastighets- och handelsrätt m.m. (Jordabalken, Byggningsbalken, Köpmålsbalken); processrätt (Tingsmålsbalken); straffrätt (Edsöresbalken, Högmålsbalken, Dråpsbalken, Sårabalken, Tjuvabalken).

Grundläggande hypoteser

Som "utgångshypotes" har alltså redan formulerats antagandet om StL:s primat över MEL som stilmönster för de nyskrivna/ändrade partierna av KrL. Under den onekligen mindre adekvata rubriken "Metod och uppläggning" får läsaren omsider veta (sid. 31 f.) — dessvärre (det måste sägas redan här) något konsternerad av framställningens mångordighet och lösliga disposition — att förf. rör sig med flera dylika "utgångshypoteser".

Den viktigaste av dessa är långt ifrån ny i denna forskningstradition, men ändå kanske intressantare och av vidare räckvidd än den nämnda. Wendt menar sig kunna påvisa distinkta reflexer i de senmedeltida lagarnas språk och stil av vissa specifika, grundläggande historiska omvälvningar i samhället. Det är rimligt att tänka sig, anser han, att lagstilen under medeltidens lopp, i samspel med övriga kulturförändringar, "utvecklas" från ett äldre skedes närmast episkt narrativa framställningssätt, ofta inriktat på konkret beskrivna enskilda rättsfall, mot mera generellt och abstrakt anlagda uttrycksformer. Tanken är som sagt omhuldad i såväl äldre som nyare lagspråksforskning. Den rätts-historiskt fundamentala avvecklingen av en kasuistiskt anlagd formulering av lagbud sammanhänger med den relativa moderniteten i nordisk senmedeltid: framväxten av ett allt mera komplext och diversifierat, allt mera urbant och litterat samhälle, där behovet av — liksom beredskapen för — abstraherande verklighetsbeskrivning tilltar.

En viktig aspekt av utvecklingen mot en generellare lagstil i senmedeltiden är den samtida framväxten av en svensk *kanslistil*, odlad särskilt i diplomlitteraturen. Emellertid, påpekar förf. (sid. 32), har även StL utpekats som bärare av kanslispråkliga stildrag, särskilt märk-

bara i en viss förkärlek för abstraktion och generalisering. StL blir därmed länken mellan Wendts båda grundläggande hypoteser.

4. Texthistoriska utgångspunkter

Avhandlingens andra kapitel utreder de "texthistoriska utgångspunkterna". Samtidigt presenteras emellertid (kvalitativt) vissa iakttagelser, som nog får sägas ha status av resultat.

Förf. diskuterar alltså först det komplicerade källäget för studiet av MEL-traditionen; detta berördes ovan. Därefter handlar det framför allt om förhållandet mellan de två landslagarna samt mellan de nyskrivna partierna av KrL och deras förmodade källor. Vilken sorts ändringar har utförts vid omarbetningen och kompletteringen av MEL i KrL, och hur har de nyskrivna KrL-partiernas källor behandlats?

Ändringsanalysen i detta kapitel avser, märkligt nog kan man kanske tycka, alla tre kategorierna, även den första. Man möter rubriker som "textstrukturella omflyttningar i KrL=MEL", liksom "ändrade ordböjningar", "omkastningar", "ändrade ord och uttryck", "andra omformuleringar" samt "strykningar och tillägg" — allt "i KrL=MEL". Den logiska kullerbyttan i ett sådant språkbruk bekymrar inte förf. och spelar, praktiskt sett, heller ingen roll. I verkligheten räknar han nämligen inte med någon identitet mellan de båda landslagstexterna. Han meddelar — dock bara på annat ställe (i materialavsnittet i kap. 1):

När inget annat uttryckligen sägs, har jag i KrL Ändr/Ny endast tagit med sådana innehållsligt ändrade eller nya textavsnitt som omfattar *minst en paragraf* [recensentens kursivering]. Det gäller alla undersökningar utom en del av dem som avser ordförrådet (kapitel V). (sid. 29)

Halheten i avgränsningen av dessa textkategorier gäller alltså inte bara underlaget i handskriftstraditionen. Också urskiljningen av kriterier i språket självt är vanskelig, och 'lika med' (=) i 'KrL=MEL' är ett i hög grad relativt begrepp. Här är det just *avvikelserna* från en implicerad identitet som förf. ställer i fokus.

Den språkliga bearbetning som kan påvisas i *KrL=MEL*-partierna av KrL avser då rimligtvis och i allt väsentligt förändringar inom den grammatiska meningens och huvudsatsens ram, dvs. de är av syntaktisk och lexikalisk natur. Många av dem, säger förf., ger mest intryck av att "hänföra sig till avskrivandets nyckfulla tillfälligheter". De omvittnar knappast mer än "en punktvis uppträdande och isolerad stilmedvetenhet".

Av helt annan tyngd är givetvis de avvikelser som faktiskt konstituerar en kategori som *KrL Ändr.* Förf. exemplifierar här (sid. 49 ff.) några olika typer av textuell omgestaltning på paragrafens och t.o.m. hela flockens nivå: från nära överensstämmelse mellan versionerna, på gränsen till "övertaget" enligt normen för *KrL=MEL*, över varianter av textkrympande och textansvällande grepp med strykningar resp. tilllägg av innehållsbärande sekvenser av minst paragrafstorlek, till radikal parafrasering, där en innehållskärna fortfarande är gemensam men bara enstaka ord och ordgrupper länkar versionerna till varandra på ett språkligt formellt plan. Genomgången är helt kvalitativ och tycks mest tjäna som en åskådlig illustration — i sig intressant och tidigare inte utförd på samma sätt — av verkligheten i dessa texter. Även om förf. refererar till ett antal liknande passager under varje typ, anger han inga exakta kriterier för avgränsningen av typerna, och det torde vara svårt att generalisera utifrån meddelade data. I det sagda ligger ingen kritik, ty på forskningens nuvarande ståndpunkt torde saknas fasta riktlinjer för mera exakt systematisering av detta slags iakttagelser.

Betydande intresse har Wendts genomgång av de källor han postulerar för de *nyskrivna* partierna av *KrL* (sid. 53 ff.). Det handlar här, vid sidan av bl.a. kyrkobalkarna i vissa landskapslagar, framför allt om olika *stadgor*, tillkomna under de nittio åren som skiljer *KrL* från *MEL* och *StL*. Wendt kan här tillgodogöra sig tidigare forskares inventeringar, men hans stilhistoriska slutsats är ny: "*KrL*:s författare har i huvudsak förhållit sig språkligt självständiga gentemot sina förlagor, också när de helt och hållet tagit över deras innehåll" (sid. 57). Detta möjliggör den språkhistoriskt viktiga konklusionen att "det mesta av *KrL Ny* är nyskrivna lagformuleringar från omkring 1440, ehuru de innehållsligt ibland går avsevärt längre tillbaka i tiden".

5. Resultat och tolkning

I sitt sjunde och avslutande kapitel summerar Wendt de många resultaten från den kvantitativt anlagda analysen i kap. 3–5 av textstruktur, språk och stil i *KrL*. Basen för redovisningen är den inledningsvis formulerade "utgångshypotesen" om stilkaraktern i de ändrade och nyskrivna partierna av *KrL*. Dessa partier antogs ju ansluta närmare till *StL* än till de *KrL*-partier som utan radikala förändringar övertagits från *MEL*.

Resultattyper. Hypoteser och förklaringsfaktorer

Wendt sorterar först (sid. 214 ff.) sina resultat i relation till det varierande utfallet av hypotesprövningen. Han urskiljer tre grupper eller typer av resultat: (1) dem som helt eller nästan helt bekräftar den styrande hypotesen, så att StL:s värden väl stämmer överens med KrL Ändr eller KrL Ny eller båda, däremot inte med KrL=MEL; (2) dem som delvis men inte helt bekräftar hypotesen, så att värdena för KrL Ändr/Ny ligger mellan dem för KrL=MEL och StL; (3) dem som i någon mening "överträffar" hypotesen, så att värdena för StL ligger mellan dem för KrL=MEL och KrL Ändr/Ny. Teoretiskt är självfallet flera kombinationer tänkbara, men (varianter av) dessa tre tycks vara de som Wendt kunnat belägga.

Det visar sig ofta inträffa att hypotesprövningen utfaller olika i de ändrade och i de nyskrivna KrL-partierna, så att en kombination av resultattyper anknyts till samma variabel.

Utifrån en sådan "resultattypologi" ordnar Wendt sedan (sid. 220 ff.) de vunna resultaten i relation till skilda förklaringsfaktorer — eller "drivkrafter" för språkförändringen, som han också kallar dem. De diskuteras ingående. Noga taget är de fyra. Tre av dem tillhör vad Wendt kallar "lagstilens egen utveckling", och de betecknas: (1) *ökad explicit generalitet*; (2) *utländskt inflytande inom laggenren*; (3) *lagstilens stabilitet*. Som en förklaringsfaktor av en räckvidd som sträcker sig utom laggenren urskiljes slutligen (4) *den allmänna språkutvecklingen*.

Den första av dessa fyra storheter har alltså redan tidigare (sid. 32) lanserats som en styrande hypotes, i uppenbar om också inte glasklart formulerad koppling till "utgångshypotesen" (den om StL:s mönsterbildande roll vid KrL-redaktionen). Här återkommer alltså den gamla idén om ökande generalitet i lagstilen, men nu har den skiftat hamn och framträder som en "förklaringsfaktor", en "drivkraft", något som ligger *bakom* den nu påvisade förändring som i undersökningens initiala skede hypotetiskt *antogs*. Det som här i slutskedet borde ha anförts som positiv evidens för en inledningsvis uppställd hypotes diskuteras i stället i termer av förklaring till en verklighet som plötsligt (och då egentligen utan argumentation) tas för given. Logiken är återigen på glid. — Saken har väl ingen egentlig betydelse för de nya och viktiga insikter i yngre fornsvensk lagstil som Wendt otvivelaktigt bjuder oss på. Dock hade de teoretiska premisserna för hans argumentation med fördel kunnat återspeglas tydligare i framställningen.

Resultat

Några viktiga resultat skall här redovisas i anslutning till förf:s egen genomgång i kap. 7. Utgångspunkten är sorteringen efter resultattyper och (så kallade!) förklaringsfaktorer.

Den omtalade tendensen till ökad grad av **explicit generalitet** i lagstilen yttrar sig i ett flertal variabler. Mest frekvent är väl växlingen mellan *satstyper i lagbudets kasusdel*, dvs. den för lagen typiska "försatsens" typologiska variation. Tabeller (sid. 73, 75, 78) illustrerar den tydliga tendensen: de s.k. frågeformade konditionalsatserna ("FFK-satserna"; de anses ha sin historiska grund i deklarativt utformad, konkret relation av omständigheterna i rättsfallet, alltså en äldre typ) uppvisar en relativt sett högre andel i KrL=MEL och KrL Ändr, en lägre i KrL Ny och StL, medan mönstret är det omvända för de allmänna relativsatserna (vilka uppfattas som utslag av ett mera generaliserande uttrycksätt). De *nu*-inledda försatserna, stilistiskt närmare besläktade med FFK-satserna än med de allmänna relativsatserna, ansluter i sin fördelning närmast till de förra. Hypotesprövningen klyver alltså här det textmaterial i KrL som inte övertagits tämligen oförändrat från MEL: hypotesen bekräftas fullt ut i de nyskrivna partierna, som går med StL, medan det övertagna ändrade går med det övriga övertagna och därmed icke bekräftar hypotesen.

Denna fördelning på försatstyper är en av de oftast iakttagna och beskrivna variablerna i lagstilen. Samma motsättning i förhållningssättet speglas i valet av *indefinit pronomen* i försatsen som beteckning för rättsfallets huvudperson: det mer konkreta och specifika *man* (som ju i denna texttyp rentav kan läsas som ett substantiv) resp. det abstrakt generaliserande *nokor* ('någon'). En besläktad nedslagspunkt är bruket i deklarativa försatser — särskilt *nu*-inledda sådana — av omskrivning med s.k. *epistemiskt 'kunna'* och infinit huvudverb (i stället för finit huvudverb: *Nu kan man komma . . .* resp. *Nu kommer man . . .*). Sådan hjälpverbsomskrivning uppfattas som ett generaliserande stildrag. Dessa båda variabler visar sig också bekräfta hypotesen, låt vara liksom den första på ett sammansatt och inte helt motsägelsefritt sätt (tabeller sid. 162 resp. 168).

I lagbudens eftersatser kan en stigande frekvens av de indefinita, generellt syftande *all*, *hvar* och *ængen* antas återspegla en utveckling i hypotesens riktning, vilket till dels också bekräftas (tabell sid. 171).

På lexikal nivå kan förf. se sin hypotes entydigt bekräftad. Det gäller särskilt frekvensen av den *disjunktiva konjunktionen eller*, som i

KrL=MEL är det tredje vanligaste ordet i texten (efter *ok* och *han*), medan det i KrL Ändr/Ny liksom i StL ryckt fram till andra plats (efter *ok*; tabell sid. 176). Detta tolkas som ett uttryck för en tilltagande benägenhet att explicit ange flera alternativa varianter av ett rättsfall, likaså en art av generaliseringssträvan.

Hypotesen om en historisk stilutveckling i riktning mot mindre kasuistiskt och mera generellt utformade lagbud kan Wendt alltså bekräfta på ett språkligt plan. Bekräftelsen är varken fullständig eller entydig, men reservationerna gäller preciserade skillnader mellan materialtyperna och innebär såtillvida bara en värdefull nyansering. Han kan dessutom visa att denna utveckling i landslagsspråket föregreps av — och sannolikt hade sin förebild i — Stadslagens språk. Allt detta är från flera synpunkter ett mycket viktigt resultat.

Den andra lagspråksrelaterade "drivkraften" Wendt vill se bakom iakttagna språkförändringar är alltså **utländskt inflytande**. Termen är i luddigaste laget och undgår inte att väcka viss olust: vad i vår språkutveckling beror inte på impulser utifrån? Wendts argumentation kring den närmare karaktären av sådana förmenta kontinentala influenser (främst sid. 227 f.) är också mycket allmänt hållen och utmynnar egentligen bara i det svårbestridliga antagandet av en "växelverkan" mellan "det egna språkets tillgångar" och "kalkering" av utländska förebilder. De nedslagspunkter förf. väljer att applicera sin förklaring (eller testa sin hypotes?) på uppkallar dock i sig själva inga invändningar, då de visar sig ge mycket klara utslag.

Det handlar först om valet av *modus* i lagbudets preskriptiva del, eftersatsen/rättsföljdssatsen. Här är det *konjunktiven* som stärker sin redan tidigare starka position. Den dominerar kraftigt över de två andra viktiga "modus"-typerna, indikativ resp. hjälpverbskonstruktion, i samtliga materialtyper, men dess dominans är ännu starkare i KrL Ändr/Ny och i StL än i KrL=MEL. Indikativen och hjälpverbskonstruktionen i samma materialtyper är i ungefär motsvarande grad svagare företrädda (tabeller sid. 93, 95, 96).

Det har påvisats tidigare (Mattsson 1933, Ståhle 1958) att modusvalet i de gamla landskapslagarnas eftersatser var i hög grad lexikalt betingat. Konjunktiven var där starkt bunden till ett mindre antal verb, "kategoritypiska lagbudsverb" med Wendts beteckning, med specifik anknytning till tingsförhandlingens begreppsvärld (*böta*, *dylia*, *vita*, *væria* osv.). Konjunktivens frekvens avtar i det äldre fornsvenska lagspråket (till förmån för hjälpverbsomskrivningen) med verbaktionens avstånd från den forensiska kontexten.

Man kunde då möjligen förmoda att den expansion av konjunktivbruket som Wendt belägger i de senmedeltida lagtexterna skulle bero på ökad användning av just sådana särskilt "konjunktivbenägna" verb. Så är uppenbarligen icke fallet. Wendts inventering av verbbeståndet i de undersökta textkategoriernas lexikon ger nämligen vid handen att andelen verb som *bara* möter i modus konjunktiv ökar markant över tid: procentandelen sådana verb är i KrL=MEL 12, i StL 23, i KrL Ändr/Ny 39 resp. 30 (figur sid. 101). Mönstret hör alltså till den tredje resultattypen enligt ovan, den som rentav "överträffar" hypotesen om StL:s stilstyrande verkan på de nya partierna av KrL.

Konjunktivens expansion i medeltida svenskt lagspråk innebär alltså inte bara att flera lagbud formuleras med det centrala verbet i konjunktiv, utan lika mycket eller mera att flera, lexikalt *specifika verb* tar sina finitformer i konjunktiv. Det tycks handla om en generellt tilltagande benägenhet att formulera lagens preskriptioner medelst verbböjning i den i senare skeden avvecklade formen presens konjunktiv. Det är en intressant iakttagelse, i ett längre språkhistoriskt perspektiv närmast frapperande. Wendts förklaring heter som sagt "utländskt inflytande". Närmast är det från — ospecificerade! — latinska och lågtyska textdokument av snarlik karaktär han vill se dessa influenser häröra.

Det andra viktiga utslaget av stilinfluenser från omvärlden — väl då närmast i latinsk språkform — ser Wendt i syntaxen, vars *komplexitet* tycks bero av laggenre och tid. De viktigaste variablerna är här *satslängd* och *bisatsfrekvens*.

Satslängdsvariabeln splittrar det nyare KrL-materialet, men i StL-hypotesens riktning. Ordantalet per sats är lägst i KrL=MEL (8,4 i försatser, 12,0 i rättsföljdssatser), något högre i KrL Ändr (9,1 resp. 13,1), ännu något högre i StL (9,9 resp. 14,7), högst i KrL Ny (11,0 resp. 15,0; tabeller sid. 116, 118). Bisatsfrekvensen företer samma mönster i försatserna (30 bisatser per 100 satser i KrL=MEL, i de övriga i ordning enligt ovan resp. 35, 36 och 44), medan rättsföljdssatsernas mönster är mer sammanhållet i relation till hypotesen (64 bisatser per 100 satser i KrL=MEL, 75 resp. 84 i KrL Ändr/Ny och toppvärdet 92 i StL; samma tabeller).¹

Nu är beräkning av variabler som "satslängd" och "bisatsfrekvens" i medeltida lagspråkstext både teoretiskt och metodiskt problematisk,

¹ Wendt räknar också fram det andra och mera suspekta av de vanligen använda måtten på bisatsfrekvens. Det är relaterat till textens ordmängd och har ringa informationsvärde.

främst på grund av den strikt formelbundna textstrukturen. Variationen i meningsbyggnaden är här mera låst än i andra genrer, betingad som den är av den grundläggande satstypologin i lagbudets rättsfallsdel och det tämligen enhetliga mönstret för modusvariation i rättsföljds-satsen. Wendt stannar som synes för den säkert kloka lösningen att ut-föra dessa beräkningar i försatser och eftersatser var för sig. Kategorin 'huvudsats', som i äldre lagspråk är hopplöst svårfångad, offras helt enkelt. Likaså undgår man att ta ställning till om t.ex. FFK-satser skall klassificeras som huvudsatser eller bisatser; som "satser" tillhör de ramen för analysen, inte objektet för den. Vinsten är uppenbar: stö-rande faktorer som härrör ur den specifikt lagspråkliga textuppbygg-naden neutraliseras, och det blir möjligt att isolera den variation mel-lan texttyperna som återspeglar faktiska olikheter i syntaktisk komp-lexitet. Dessa blir stringent jämförbara mellan de undersökta text-typerna, principiellt också med motsvarande beräkningar i andra medeltidsgenrer. Å andra sidan omintetgörs just den senare jämför-barheten, då ju den "menings"-kategori som sedvanliga beräkningar av meningslängd bygger på i stort sett sammanfaller med den offrade huvudsatsen. Detta dilemma bekymrar dock inte Wendt, som inte hel-ler i andra, mera lätthanterliga variabler utför de jämförelser med an-nat material som där hade varit fullt möjliga.

Wendt belägger alltså övertygande en signifikant ökning över tid av den syntaktiska komplexiteten i det senmedeltida lagspråket, och han lyckas därvid också hålla styr på störande, genrebetingade faktorer. Det är i sig ett viktigt resultat — alldeles oavsett betydelsen av "ut-ländskt inflytande".

Redovisningen berikas här också av en något vidare kommentar. Wendt försummar inte referenser till en annan central medeltidsgenre: helgonlegenden. Jonas Carlquist (1996, jfr även Wollin 1997) verifierar en snarlik hypotes om ökande syntaktisk komplexitet i det legendspråk som odlades i Vadstena kloster under 1400-talet. Carlquists socialt ori-enterade förklaringsmodell, som är nyfilologiskt förankrad, företer i sin betoning av språkutvecklingens samspel med den yttre kulturutveck-lingen tydliga likheter med Wendts "utgångshypoteser" och "förkla-ringsfaktorer". Mycket talar för att Carlquist och Wendt här, från olika men starkt befryndade utgångspunkter — därtill i stort sett samtidigt — beskriver samma senmedeltida verklighet.

I den mån det utländska, särskilt kanske det latinska, inflytande som Wendt talar om faktiskt haft denna betydelse för en tilltagande syntak-tisk komplexitet i landslagsspråket (en tes som nog åtminstone be-

höver preciseras), bekräftar det också bilden av StL:s roll som både föregångare och föredöme. Men den svenska medeltidslagens stil kan inte heller frånkännas en viss grad av **stabilitet**, av Wendt alltså mobiliserad som tredje förklaringsfaktor eller drivkraft — om man nu kan tänka sig en "drivkraft" bakom en *utebliven* förändring. Och här framträder StL:s roll i ett annat ljus.

Wendt drar fram särskilt tre syntaktiska fenomen, där StL avviker — eller tycks avvika — från det förväntade mönstret, antingen i arkaiserande eller moderniserande riktning. De är subjektsstrykning, placering av attribut efter huvudord och initial negationsplacering i rättsföljdssatser. En lexikal kategori mobiliseras också i sammanhanget: uddrimmande ordpar. Samtliga dessa stildrag (möjligen med reservation för den sistnämnda) kan betecknas som ålderdomliga, och deras frekvens bör kunna förväntas sjunka med tiden.

Subjektsstrykningen är en klassisk kategori i nordisk lagspråksforskning. Särskilt den starka kopplingen mellan subjektsstrykning och modus konjunktiv är uppmärksammas; Wendt refererar bl.a. den danska debatten (Diderichsen 1941, Heltoft 1995). Av redovisat material framgår framför allt att subjektsstrykningen i den dominerande konjunktiviska rättsföljdssatsen är ungefär dubbelt så vanlig i KrL=MEL och i StL som i KrL Ändr/Ny (tabell sid. 133). StL ansluter alltså här mycket distinkt till det äldre mönstret, och den modernisering som värdena i de nyare KrL-partierna vittnar om har i varje fall inte inspirerats av stadslagsspråket.

Ett mer komplext mönster uppvisar de värden Wendt meddelar för *attributplaceringen*, särskilt vad avser *possessiva* attribut. Efterställningen behåller här konstant en jämförelsevis hög frekvens i landslagspråkets samtliga tre texttyper, medan den är mindre vanlig i StL (tabell sid.144). Den sistnämnda texten svarar därmed ensam för det modernare tillståndet, som inte tycks ha påverkat de nyare KrL-partierna — alltså ett mönster liknande det som gällde för subjektsstrykningen men med ombytta roller.²

² Den därmed tecknade bilden av efterställning av possessivattribut är visserligen grovt summarisk och har möjligen bara sekundärt intresse, vilket framgår av de kompletterande data Wendt omedelbart meddelar (sid. 145 f.). Det visar sig nämligen här att en på denna punkt mycket specifik stilkaraktär uppenbarligen tillkommer laggenrens *straffrättsbalkar*. Efterställning av possessiver ökar i KrL=MEL men minskar i KrL Ny om straffrättsbalkarna frånräknas, så att mönstret i kvarstående lagtextmaterial därmed liknar det vanliga. I straffrättsbalkarna är alltså efterställningen markant svagt företrädd i den förra texttypen, starkt i den senare. Det avvikande mönster som Wendt i första vändan tycks tillskriva hela laggenren visar sig alltså vid närmare skärskådan gälla —

Det sagda gäller för övrigt även det tredje stabilitetsbetingade stildraget i lagspråkssyntaxen: benägenheten att *inleda* en rättsföjdssats med *negation* (*Ey ma bonde hustru sinna iordh sælia*). I samtliga texttyper i KrL kan omkring hälften av negationerna vara på detta sätt spetsställda, medan StL bara uppvisar ströfall (tabell sid. 153).

Som ett ålderdomligt stildrag, förankrat i en förlitterär muntlig lagsaga och tjänande mnemotekniska syften, har man ju traditionellt velat se de *uddrimmande ordparen* (*trygger ok troen, pant ella peningom*). Modern tysk forskning (senast Ehrhardt 1977) har tecknat en skarpt avvikande bild: allittererande ordpar är generellt ytterst lågfrekventa i nordiska medeltidslagar (mindre än en procent av ordmassan) och kan redan därför inte rimligtvis ha uppburit några minnesstödjande funktioner; dessutom tenderar de att öka i användning i senare lagtext, inte avta som man kunde vänta av ett ålderdomligt stildrag. Mycket talar för, har det hävdats, att allitterationen som så mycket annat i det nordiska medeltidsspråkets stilistiska arsenal är kontinentalt importgods: den är vanlig i samtida och jämförbara latinska dokument.

Denna radikala omvärdering är allmänt sett helt övertygande. Den är dessutom intressant just därför att den initierats utifrån. Wendt finner här den naturliga utgångspunkten för en inventering av allittererande ordpar i lands- och stadslagstexterna. Resultatet är mångtydigt: i jämförelse med värdena för KrL=MEL uppträder dessa ordpar med sjunkande frekvens i KrL Ändr, stigande i KrL Ny; i StL förekommer de men är överlag färre än i KrL (tabell sid. 197).

"Ehuru alltså ett klart produktivt stilmedel också i StL", konkluderar Wendt (sid. 198), framstår uddrimmandet i senmedeltida lagspråk ändå som en företeelse på reträtt. Lika fullt, menar han emellertid också, är uddrimstraditionen, oavsett sitt ursprung, väl upprätthållen i 1440-talets landslagsspråk. Den stigande frekvensen i KrL Ny föranleder honom rentav att spekulera kring "en ny vår" för uddrimmet vid denna tid, då det måhända framstod som ett lätthanterligt lagstils-signum. Wendt jämför härvidlag med efterställningen av possessiver.

Wendts hållning till uddrimmandet kan förefalla inte så lite ambivalent. Samtidigt befäster hans utredning intrycket av en sammansatt

och det i betydligt skarpare profil – bara straffrättsbalkarna, distinkt avgränsade från resten. Särskilt Tjuvabalken tycks utmärka sig. Wendt diskuterar dessa balkbundna särdrag i kap. 6; däremot tar han märkligt nog ingen hänsyn till dem i den summerande genomgången i kap. 7 (sid. 233). Man kan också tycka att framställningen här i syntaxkapitlet hade vunnit på en redovisning av förhållandena på denna punkt i två delmaterial.

verklighet, som tycks slingra sig ur en kanske något schematiskt uppfattad motsättning mellan gamla och nya tankemönster hos forskarna. Uppgåelsen med en fast rotad kliché i nordisk språk- och stilhistoria, alltjämt envist upprepad i encyklopedier, populärvetenskap, handböcker och elementär undervisning, må te sig angelägen, men den är tydligen en invecklad och segsliten affär.

Det är alltså uppenbart att landslagarnas stilprägel, också i nyare partier av KrL, tenderar att distansera sig från stadslagens på just punkter som dessa, där den är entydigt betingad av lagspråkets egna stiltraditioner. Mönstret är visserligen som vanligt sammansatt — det händer att utfallet slår åt andra hållet — men det bekräftar ju ändå på sitt sätt Wendts utgångshypotes: StL verkar stilistiskt styrande på det senare landslagsspråket, men den gör det från en position *utanför* den traditionella medeltida lagstilens domäner, alltså (oftast) med resultat i en tillnärmning av lagspråket till andra stilsfärer, väl främst kanslispråket. Traditionellt lagspråkliga stildendenser som positivt omhuldas i landslagen rår StL däremot inte på.

Wendts fjärde och sista "förklaringsfaktor" är alltså den han kallar **den allmänna språkutvecklingen**. Den har varit aktuell som en subsidiärt verkande kraft i några av de ovan nämnda instanserna också (främst den syntaktiska komplexiteten och subjeksstrykningen), men Wendt urskiljer särskilt två variabler där generella tendenser i språkförändringen, utan specifik koppling till laggenren, varit avgörande: bisatsordföljd och lånordsförekomst.

Bisatsordföljden är i nordisk medeltidsfilologi en lika klassisk kategori som subjeksstrykningen. Den utforskades ivrigt i en äldre tradition för ett drygt halvsekel sedan (kanske främst av Larsson 1931) och har under senare decennier fått ny aktualitet inom ramen för modern teoretisk grammatik, i Sverige främst i Lund (Platzack 1983, Falk 1993).

Wendt turnerar den gamla frågeställningen, enkelt uttryckt: i vilken utsträckning står det finita verbet i bisats på andraplats, och i vilken utsträckning är det förskjutet mot satsslutet, särskilt med placering efter satsadverbial? Tendensen till sådan förskjutning ligger på linje med den postulerade "allmänna språkutvecklingen" i det aktuella historiska skedet.

Urvalskriterierna i dessa studier är intrikata och utfallet alltid komplext. Det gäller ju bl.a. att hålla isär "senareled", som står var som helst efter det andra satsledet, från de alltid slutställda "sistaleden", detta dessutom i bisatser med varierande ledmängd.

Grundmönstret i de senmedeltida lagspråktexterna, som Wendt

belägger det, är dock tydligt nog. Inemot hälften av bisatserna i KrL Ändr/Ny har finit verbet som tredje eller senare led, mot mindre än en tredjedel i StL och nätt och jämnt en fjärdedel i KrL=MEL (tabeller sid. 150, 151). Resultatet är alltså av den tredje typen enligt ovan, där utgångshypotesen överträffas och StL intar ett mellanläge i KrL:s variationsfält. Det är, hävdar förf., just vad man kan förvänta när den aktuella variabeln styrs av "den allmänna språkutvecklingen" och ytterpunkterna i KrL-variationen är kronologiskt bestämda. StL företer i sig själv ett modernare språktillstånd än den samtida MEL, som går igen i KrL=MEL, men har inte hunnit uppnå samma grad av modernitet som de avsevärt yngre nyare KrL-partierna.

En variabel som Wendt bara beskriver kvalitativt, eller i varje fall utan exakta mängduppgifter, är förekomsten av *lånord*, särskilt *lågtyska* sådana (sid. 189 ff.). Av den sistnämnda kategorin finner man tydligen ett drygt tjugotal exklusivt i KrL=MEL, medan de som bara återfinns i KrL Ändr/Ny uppgår till nära det dubbla; till de senare kan läggas något dussin som dessutom förekommer i StL. Exklusiva för den senare texten är likaså ett fyrtiotal lågtyska lånord — många helt naturligt med anknytning till stadslivet. Dessa ungefärliga proportioner accentueras givetvis (vilket Wendt egendomligt nog försummar att framhålla), om man beaktar också skillnaden i *omfång* mellan texter och textdelar: de nyare KrL-partierna, vilka som framgick inledningsvis tillsammans bara omfattar ungefär en fjärdedel av ordmassan i KrL, framstår då i jämförelse med resten som mångdubbelt mer "lånordstäta", medan StL, vars omfång i relevanta delar är knappt hälften av KrL:s, prydligt inrangerar sig i samma väntade mellanläge som vid bisatsordföljden.

Konklusion: unionstidens lagspråk

Wendt framhåller att "påfallande många" av de lånord som är exklusiva för de nyare partierna av KrL och för StL är obelagda i de gamla landskapslagarna. Dessa lånord tillhör alltså senmedeltidens rika lågtyska nytillskott till den svenska ords-katten. Iakttagelsen styrker på lexikal nivå den ena extremen i den allmänna bild av unionstidens svenska lagspråk som denna undersökning låter framträda, i ljuset av uppställda hypoteser och återopade förklaringar. Huvudintrycket blir ganska klart: ett stilistiskt modernt och lättroligt idiom, i vissa stycken utpräglat urbant, i hög grad präglad av generellt verkande tendenser i samtida språkutveckling. Härmed sammanhänger den tydligt iakttag-

bara benägenheten för abstraktion och generalisering i uttrycket, utvecklade på linje med den omgivande allmänna kulturutvecklingen, särskilt framväxten av en alltmer komplex litteracitet. Öppenhet för influenser utifrån, i latinsk och lågtysk språkform, kompletterar bilden av ett modernt och dynamiskt kulturspråk.

Den andra extremen är emellertid lika påtaglig. Den handlar om "stabilitet": det senmedeltida lagspråket, särskilt det som möter i de båda landslagarna, bevarar en distinkt, i vissa stycken arkaistisk stilprägel, färgad av genrens redan då gamla tradition. Detta konservativa drag behöver inte egentligen vara oförenligt med huvudintrycket: arkaisering kan, som Wendt också flerstädes antyder, vara ett lättfunnet grepp i en medveten stilistisk strategi, väl anpassad till omgivningens förväntningar på adekvat lagspråk.

Stadslagens språk är generellt modernare än landslagarnas. Det förra tycks också verka som positivt styrande föredöme i utvecklingen av det senare. Detta gäller så länge exemplet kan verka i stadslagens efterföljd, i dess egen stilistiska anda. De konservativt genrestabila stildrag som alltså också utmärker landslagarnas språk tycks däremot snarare vara ägnade att markera en motsättning mot stadslagen. Prövningen av Wendts utgångshypotes om stadslagens styrande roll i det senmedeltida lagspråkssammanhanget har därmed utfallit på ett nyanserat sätt.

Det låter möjligen säga sig att ett så intressant och viktigt resultat hade förtjänat också detta slags skarpare och kortare summering — utöver förf:s förtjänstfulla men ganska vidlyftiga resultatgenomgång i kap. 7. Nu förefaller den summeringen vara inskränkt till förlagsreklamerna på bokomslaget.

6. Slutomdöme

Bo-A. Wendts avhandling om språk och stil i Kristoffers landslag är ett gediget innehållsrigt arbete. Det spänner över flera centrala språkvetenskapliga fält: filologi, syntax, lexikologi och stilistik, där förf. överallt rör sig säkert och kunnigt. Boken inrymmer också vissa öppningar mot en för oss språkvetare ofta mindre hemtam rättshistorisk problematik. Förf. ställer viktiga frågor och formulerar intressanta hypoteser, som han sedan prövar på ett mycket sammansatt och omfattande material. Detta lyckas han sortera i hanterliga kategorier, och de resultat han utvinnet är relevanta och intressanta. Förf. är väl beläst i de rika forskningstraditioner som hans arbete aktualiserar, men han

bevarar hela tiden en förtjänstfullt kritisk distans till sina många föregångare. Allt vi får veta är inte alltigenom nytt, men vår kunskap om just senmedeltidens svenska lagstil — ett tidigare bristfälligt utforskat område — har ändå i rikt mått förnyats och ökats. Den bild av denna materia som framträder efter Wendts utredning är konturskarp och detaljrik, väl nyanserad i relation till tidigare föreställningar och förväntningar.

Själv är förf. ingen briljant stilist. Omdömet gäller även om man bortser från hans personliga preferenser i valet mellan vissa stilmärkta alternativ (Wendts språkbruk är på dessa punkter utan tvivel något udda; så t.ex. torde subjunktionen *ehuru* tanger extrema frekvenser i hans text). Värre är en viss omständlig mångordighet, som stundom betänkligt försvårar den jäktade läsarens ansträngningar att hitta kärnan i budskapet. Härmed sammanhänger möjligen vissa brister i dispositionen: sannolikt är det en ambition att inte lämna något osagt som bär skulden till rätt många, ibland förvirrande upprepningar — liksom till en och annan väl vidlyftig utredning kring det ena eller andra marginalfenomenet. Det händer också att ett tematiskt enhetligt komplex splittras på olika avsnitt. Uppenbart är vidare att förf. inte tänkt riktigt färdigt kring vissa basala teoretiska koncept i företagets uppläggning; jag syftar särskilt på den här påtalade glidningen mellan hypotes och förklaring. — En viss allmän åtstramning i språkform och framställningssätt, till en del också i sak, hade läsaren nog varit betjänt av.

Åtskilliga andra brister har påtalats eller antytts i genomgången ovan. De rör mer eller mindre väsentliga ting. Generellt måste ändå sägas — och det framgår väl också indirekt av det sagda — att avhandlingens fel väger tämligen lätt mot dess förtjänster. Wendts bok är, sedd i stort, ett tungt bidrag till den angelägna uppvärdering av väsentliga senmedeltida kulturyttringar som för närvarande pågår i svensk humanistisk forskning.

Bibliografi

- Carlquist, J. 1996: *De fornsvenska helgonlegenderna. Källor, stil och skriftmiljö*. Svenska Fornskrift-sällskapets samlingar. Häfte 262. Band 81. Stockholm.
- Diderichsen, P. 1941: *Sætningsbygningen i Skaanske Lov fremstillet som Grundlag for en rationel dansk Syntaks*. København.
- Ehrhardt, H. 1977: *Der Stabreim in altnordischen Rechtstexten*. Skandinavistische Arbeiten 2. Heidelberg.
- Falk, C. 1993: "Bisatsordföljden i fornsvenska och modern svenska. Ett minimalistförsök." I: *Flyktförsök. Kalasbok till Christer Platzack på 50-årsdagen 18 november 1993 från doktorander och dylika*. (Stencil.) Lund.
- Heltoft, L. 1995: "Grammatikaliseringsprocesser i dansk syntakshistorie." I: B. Holmberg (red.): *Sproghistorie i 90'erne*. Selskab for nordisk filologi. København.
- Larsson, C. 1931: *Ordföljdsstudier över det finita verbet i de nordiska fornspråken*. I. Uppsala universitets årsskrift. Filosofi, språkvetenskap och historiska vetenskaper 1. Uppsala.
- Mattsson, G. 1933: *Konjunktiven i fornsvenskan*. Lund.
- Platzack, C. 1983: "Three syntactic changes in the grammar of written Swedish around 1700." I: *Struktur och variation. Festskrift till Bengt Loman 7.8.1983*. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut 85. Åbo.
- Stähle, C.I. 1958: *Syntaktiska och stilistiska studier i fornnordiskt lagspråk*. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 2. Stockholm.
- Wessén, E. 1971: "Inledning." I: *Söderköpings lagbok 1387*, utg. efter den medeltida handskriften. Rättshistoriskt bibliotek 15. Stockholm.
- Wiktorsson, P-A. (utg.) 1989: *Magnus Erikssons landslag enligt Cod. Ups. B 23*. Svenska Fornskrift-sällskapets samlingar. Häfte 258. Band 78. Stockholm.
- Wollin, L. 1997: "Helgonlegender och klosterkultur." Recension av Carlquist 1996. I: *Arkiv för nordisk filologi* 112 (1997). Sid. 153-82.